

КОНЦЕПТИ-МІФОЛОГЕМИ ІСТОТ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: АПЛІКАЦІЙНІ МОДЕЛІ СИМЕТРІЇ

Загнітко А. П.^{1*}, Бевз Ю. С.^{2**}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

* e-mail: a.zagnitko@donnu.edu.ua

** e-mail: yulia.bevz@donnu.edu.ua

У сучасній лінгвістиці міжкультурну комунікацію потрактовують як особливості спілкування між індивідами різних культурних спільнот. Актуальність дослідження питань міжкультурної комунікації мотивована змогою лінгвоперсони виходити за межі власної культури, посилити власну культурну ідентичність через призму іншої, простежити спільне й відмінне, а також з'ясувати наявність лакун у власній культурі та встановити способи її компенсації. У цьому спектрі особливої уваги заслуговують усталені концепти-міфологеми, оскільки концепти, постаючи величинами мовної ментальності, виконують функцію структурації когнітивно-мовної картини світу не лише окремого індивіда, а й національно-мовної спільноти. Будова концепту є динамічною, охоплюючи три складники: чуттєвий образ, інформаційний зміст, інтерпретаційне поле, де останній складник формує декілька активних площин взаємодії з першими двома. Міфологема ж певною мірою співвідносна з аксіологічністю (персоніфікована ідеологізація на зразок *Наполеон*, *Сталін*), пізнавальністю (універсальність на кшталт *смерть*, *самотність*), комунікативністю, регуляторністю, ужиткованістю та ін., з-поміж яких особливої ваги набувають естетичність, етнічна усталеність, почасти регіональна маркованість зі специфічним функційним статусом у мовно-когнітивній картині світу, пор., наприклад, усвідомлення *ДУШИ* як умістилища ціннісних вимірів – поведінкових (*The minstrel fell but the foeman's chain could not bring his proud soul under* (Т. Hardy)); як етноспецифічний псифрактал (почасти архетипового (*No chains shall sully thee, the soul of love and bravery* (Т. Hardy))); як ірраціональний шлях зв'язку людини із сакральним простором (Духом: (*Grant my soul your glory* (2))) та ін.

Цілісно міфологема-концепт – це усталений конструкт народної фантазії, основу якого становлять чуттєво-конкретні сутності, одухотворені істоти, котрі ментально асоціювалися як такі, що є активними і співмірні з цілком реальними істотами. У міфологічному компоненті мовно-когнітивної картини світу особливий функційний статус належить міфічних істотам, що зінтерпретовані як уналежені до персоніфікованих сутностей і як до кінця непізнавані. Метою постає розгляд концептів-міфологем *ГНОМ* та *ЕЛЬФ* через призму їх функційного статусу у міжкультурній комунікації та визначення репрезентативності аплікаційних моделей їх симетрії і/чи асиметрії.

У внутрішній формі концепту-міфологеми *ГНОМ* є 'антропоморфність' (подібність до людської сутності, її відтворення – обличчя, голова, руки і т. ін.), 'на-

лежність до міфічних істот’, ‘невеликий (↔ малий) розмір’, ‘деформованість будови тіла’. У когнітивному просторі ієрархічно вершинними постають концепти ‘істоти’ ↔ ‘неістоти’, а наступним у межах першого є концепт ‘антропоморфної істоти’ в опозиції до ‘істота нелюдського походження’ (пор., наприклад: *божество, ельф, гном, дракон, мавка (нявка), русалка, троль, орк та ін.*). З-поміж концептів-міфологем ‘істота нелюдського походження’ ціла низка є національно усталеними, етнічно маркованими, регіонально мотивованими і под., досить часто відображаючи окремі ознаки етносу загалом чи окремої етнічної групи: вал. *Knocker, Knacker, Bwca*, нім. *Kobold* (cobold) (нім. *kofewalt* ‘дух-натхненник кімнати’, дат. *cofgodas* ‘боги кімнати’ (DWDS)).

ГНОМ (у германській культурі його інколи називають дверг, цверг чи дворф) є мікроконцептом з актуалізованими диференційними ознаками, інколи унікальними, які не повторювані в інших лінгвокультурних спільнотах: а) зоровий вияв: англ. *bluecap* – з’являється у формі блакитного вогника; б) локативне закріплення: англ. *Redcap, powrie* або *dunter* – мешканець руїн замків на порубіжжі Англії та Шотландії; в) функційно-контактні вияви (жартування, завдання шкоди та ін.): англ. *Cutty Soames (Old Cutty Soames*, за фольклорними уявленнями, різав триси у гірничому обладнанні); г) доброзичливці: нідерл. фолк. *Kabouterkoning Kyrie* (володар каботерів у Північному Брабанті), *hobthrust* (представник хобів, який мешкав у підземній хатині біля Runswick Bay та вмів лікувати кашлюк).

У концепті-міфологемі *ГНОМ* актуалізованими постають такі номінативні класифікатори: 1) ‘представник соціальної групи і/чи расової спільноти’; 2) ‘носій власного імені’; 3) ‘шкідник’; 4) ‘носій і/чи користувач коду’; 5) ‘інтерпретатор і/чи номінатор світу’; 6) ‘несумісність зі світлом’; 7) ‘творець’; 8) ‘витвір надсистеми’; 9) ‘мешканець природних стихій’; 10) ‘мешканець півночі’; 11) ‘мешканець окремого регіону (↔ країні гномів) (за О. Колесником), які співвідносні з відповідними кваліфікативними властивостями, котрі доцільно розглядати через опозиції. Сукупність останніх є відкритою, оскільки обстеження ширшого кола текстів уможливить їх розширення: ‘веселий (радісний) ↔ похмурий (суворий)’, ‘божевільний (дикий) ↔ розсудливий (кмітливий)’, ‘ізолюваний (скритний) ↔ відкритий’, ‘розумний (досвідчений) ↔ підступний (хитрий, лукавий)’, ‘розумний ↔ дурний (дурнуватий)’, ‘жадібний (темний ← як охоронець скарбів) ↔ відкритий’, ‘злий (підступний) ↔ добрий (відкритий)’, кожна з яких виявлювана у відповідних текстах, лексикографічних практиках. Істотним є простеження концепту-міфологеми *ГНОМ* з урахуванням сакрального та світського компонентів у межах еволюції та інволюції і зіставлення характерних рис гномів у скандинавських, германських і романських лінгвокультурах, які дають змогу встановити ознаки симетрії та асиметрії. Доцільним є визначення аплікаційних моделей від однієї лінгвокультури до іншої, коли один вияв, наприклад, ‘шкідливості’, ‘жадібності’, ‘хитрості’ та ін. обростає, збагачується, розширюється і/чи навпаки: звужується,

ущільнюється, конденсується, що уможлиблює встановлення певних імплікацій: 'оберігач золота, коштовностей ← мстивий, якщо хтось зазіхає на них'.

В українській лексикографічній практиці лексема 'гном' перекладається як 'малик' (Є. Желехівський, С. Недільський) [4], в окремих випадках за характерними аксіологічними чи статусно функційними вимірами пропонують передавати: 'трип'ясток', 'твердник', 'трип'ястець', 'краснолюдок', 'скельник', 'тверд', 'мізойник', 'ох' (пор. у М. Коцюбинського), 'галак', 'дрібнолюдок', 'троп'ясток', 'молотій', кожен із яких тією чи тією мірою відтворює первинний і/чи вторинний асоціативний ряд концепту-міфологеми *ГНОМ*. До них, безперечно, можна додати й 'карлик', 'коротун', 'куцак', 'куцан', що найбільшою мірою відображають матеріально-біовітальне сприйняття гнома. Якщо зважати на універсальні рівні людської особистості: 1) матеріально-біовітальний; 2) емоційно-чуттєвий; 3) ментальний; 4) соціально-адаптивний; 5) соціально-креативний; 6) ціннісно-орієнтаційний; 7) естетично-етичний; 8) світоглядний, то в концепті-міфологемі *ГНОМ* найпоширеніше зреалізовані емоційно-чуттєвий, ціннісно-орієнтаційний і матеріально-біовітальний. Українські лексикографічно-перекладні практики зацентровують здебільшого на аксіологічних (ціннісно-орієнтаційний рівень) рисах: 'молотій', на матеріально-біовітальних: 'дрібнолюдок', 'твердник', соціально-креативних: 'тверд', 'мізойник' і под. В українській регіональній лінгвокультурі трапляється концепт «ШУБІН», якого витлумачують або як дух, або як господаря копалень, володаря підземних скарбів, а в окремих оповідях гірників він постає як 'гном'.

Внутрішня форма концепту-міфологеми *ЕЛЬФ* включає в себе 'антропоморфність', 'належність до міфічних істот', 'невеликий розмір', 'гострі вуха', 'деформованість будови тіла'. У когнітивному просторі ієрархічно вершинними постають концепти 'істоти' ↔ 'неістоти', а наступним у межах першого є концепт 'антропоморфної істоти' в опозиції до 'істота нелюдського походження'. Містять інформацію про окремі раси, народи, групи: *Eldar* (вищий ельф), *Galadrim* (ельф лісовий), *Sindar* (сірий ельф) [8, с. 16].

Мікроконцепт *ЕЛЬФ* (у германському фольклорі його інколи називають альб, фея, дух повітря, сильф [DWDS], а у англійській культурі – піксі, леприкон, фея, брауні, дух, троль, гном, гремлін, гоблін [9]) характеризується актуалізованими відмінними ознаками, які іноді є унікальними і не зустрічаються в інших лінгвокультурних спільнотах: 1) зоровий вияв: англ. *will-o'-the-wisp* – з'являються у формі мерехтливих вогників, які ведуть або заманюють людей в ліс; 2) локативне закріплення: давньосканд. *dökkálfar* – темні ельфи, які мешкають під землею; 3) функційно-контактні вияви: англ. *Puck* – відомий своїми розіграшами та жартами в англійському фольклорі, іноді виступає як добрий дух, а іноді – як бешкетник; 4) доброзичливці: англ. *Brownie* – допомагає з господарськими справами в обмін на невелику плату, зазвичай їжу або молоко.

Концепт-міфологема *ЕЛЬФ* має такі номінативні класифікатори: 1) 'представник соціальної групи і/чи расової спільноти'; 2) 'носії власного імені'; 3) 'пращур / божественний витвір'; 4) 'носії видатних якостей'; 5) 'шкідник'; 6) 'мешканець певного простору / маркер простору / упорядник простору'; 7) 'той, що живе довго'; 8) 'носії енергії'; 9) 'носії / користувач магії'; 10) 'творець'; 11) 'мешканець окремого регіону (↔ країни ельфів (Альвгеймі)), які співвідносні з відповідними кваліфікативними властивостями, котрі доцільно розглядати через опозиції: 'мудрий ↔ дурний'; 'злий (войовничий) ↔ добрий (мирний)'; 'щедрий ↔ жадібний'; 'світлий ↔ темний'; 'шляхетний ↔ підлий', 'веселий (радісний) ↔ похмурий (суворий)', кожна з яких виявляється у відповідних контекстах.

Істотним є простеження концепту-міфологеми *ЕЛЬФ* з урахуванням сакрального та світського компонентів у межах еволюції та інволюції, а також зіставлення характерних рис ельфів у скандинавських, германських і романських лінгвокультурах, які дають змогу встановити ознаки симетрії та асиметрії. У скандинавській міфології елфи (Alfar) поділяються на світлих (Ljosalfar) та темних (Dokkalfar), що демонструє двоїстість у їхньому сприйнятті: світлі елфи асоціюються з добром і природою, тоді як темні елфи вважаються небезпечними та зловмисними. У германських міфах елфи часто пов'язані зі здоров'ям і добробутом, виступаючи як духи, що здатні впливати на врожай і родючість, а в романських культурах образ ельфа зазнає змін, перетворюючись на маленьких, грайливих істот, які можуть бути веселими, але й підступними. Важливим є також визначення аплікаційних моделей, коли один вияв, наприклад, 'шкідливість', 'жадібність', 'войовничість' та ін. обростає, збагачується та розширюється, або навпаки: звужується, ущільнюється, що уможливорює встановлення певних імплікацій: 'оберігач території ← войовничий, якщо хтось ступить на неї'.

В українській мові лексему 'ельф' пропонують передавати за характерними аксіологічними чи статусно функційними вимірами: 'лебин', 'хованець', 'хух', 'засідач', 'леб', 'лебець', кожен із яких тією чи тією мірою відтворює первинний і/чи вторинний асоціативний ряд концепту-міфологеми *ЕЛЬФ*. Якщо взяти до уваги універсальні рівні людської особистості, то в концепті-міфологеми *ЕЛЬФ* найпослідовніше зреалізовані ціннісно-орієнтаційний та соціально-адаптивний. В українських лексикографічних і перекладних практиках основна увага зазвичай приділяється ціннісно-орієнтаційному рівню: 'лебин', 'леб', 'лебець' та соціально-адаптивному: 'хованець', 'хух', 'засідач'.

Перспективним є формування цілісного експериментально-дослідницького корпусу текстів різних лінгвокультур – скандинавських, германських, романських і слов'янських – для встановлення різних функційних статусів концептів-міфологем *ГНОМ*, *ЕЛЬФ* із простеженням спільних та відмінних рис у кваліфікації їх номінативних класифікаторів і семантичних кваліфікаторів, з'ясування лакунар-

них величин зі встановленням способів їх компенсації в одно- та різносистемних лінгвокультурах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Hardy T. Selected poems. *An Introduction to Poetry. An Anthology of Poems*. Louis Simpson. N. Y.: St. Martin's Press, 1986. P. 281–286.
2. Hammerrfall: (DG) Destined For Glory. *Renegade*. 2000. URL: <http://www.darklyrics.com/h/hammerfall.html> (дата доступу: 20.09.2024).
3. DWDS Etymologisches Worterbuch. URL: <http://www.dwds.de/> (дата доступу: 20.09.2024).
4. Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словник: в 2-х т. Т. 1. Львів, 1886. VIII, 1118, 10 с. URL: <https://archive.org/details/malorusko-nimetskyj/tom-1/> (дата доступу: 20.09.2024).
5. Колесник О. С. Мова і міф у вимірі міждисциплінарних студій. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 240 с.
6. Костюк І. Концепт і міфологема в понятійному апараті сучасної культурології. *Мистецтвознавство України*. 2020. № 12. С. 12–17. URL: <http://mystukr.mari.kyiv.ua/article/view/220918/224615> (дата доступу: 20.09.2024).
7. Tolkien J. R. R. *The Fellowship of the Ring*. N. Y.: Ballantine Books, 2000. 479 p.
8. Tolkien J. R. R. *Silmarillion*. Boston; N. Y.: Houghton Mifflin Company, 1999. 365 p.
9. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата доступу: 20.09.2024).

ХАРАКТЕРИСТИКА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ЗМІ (НА ОСНОВІ КОРПУСНОГО АНАЛІЗУ ВЖИВАННЯ ЛЕКСЕМИ *ВІЙНА*)

Ігнатенко Д. Є.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: d.ignatenko@donnu.edu.ua

Із початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну надзвичайної актуальності набули дослідження, присвячені причинам, перебігу і наслідкам цієї війни у різних аспектах: історичному, економічному, суспільному, лінгвістичному та ін. Сьогодні особливу (і чи не найбільш визначальну) роль у формуванні суспільної думки загалом і щодо війни зокрема відіграють засоби масової інформації. Однією з переваг наявності у всесвітній мережі великої кількості медіатекстів в електронному вигляді є легкість, з якою можна сформувавши корпус для виявлення того, як медіатексти можуть постійно інтерпретувати проблеми або події, які висвітлюються протягом тривалого часу [2, с. 563].

Різні аспекти питання характеристики і опису війни Росії проти України у закордонних (переважно англомовних) ЗМІ з 2014 року постійно перебувають у фокусі уваги науковців. Лінгвістичні розвідки цього часу були присвячені дослідженню: репрезентації російсько-українського збройного конфлікту та його впливу на читача через використання типових лексичних моделей у британських, українських та російських ЗМІ; ключових наративів про війну у промовах президентів України, Росії та США. Особливої уваги заслуговує робота М. Леврінц (2022), при-